

Kosova

NËN PUSHTETIN E URDHRAVE

Krimet e luftës në Kosovë

HUMAN RIGHTS WATCH

NEW YORK

WASHINGTON

LONDON

BRUSSELS

Copyright © tetor 2002 by Human Rights Watch
All rights reserved.

Përktheu nga origjinali anglisht:
Mustafa NANO, Virgjil MUÇI

Foto e kopertinës: “I paidentifikuar”
Copyright © Fred Abrahams / Human Rights Watch
Kopertina: Rafael Jiménez
Përgatiti për shtyp: Olizana Pasko

Adresa të Human Rights Watch:
350 Fifth Avenue, 34th Floor, New York, NY 10118-3299
Tel: (212) 290-4700, Fax: (212) 736-1300, E-mail: hrwnyc@hrw.org

1630 Connecticut Avenue, N.W., Suite 500, Washington, DC 20009
Tel: (202) 612-4321, Fax:(202) 612-4333, E-mail: hrwdc@hrw.org

33 Islington High Street, N1 9LH London, UK
Tel: (171) 713-1995, Fax: (171) 713-1800, E-mail: hrwatchuk@gn.apc.org

15 Rue Van Campenhout, 1000 Brussels, Belgium
Tel: (2) 732-2009, Fax: (2) 732-0471, E-mail:hrwatcheu@skynet.be

Web Site Address: <http://www.hrw.org>

Listserv address: për t'u regjistruar në listën e Human Rights Watch për news e-mail,
dërgo një mesazh të bardhë në: subscribe@igc.topica.com

Botime KORBI
Rruga “Mine Peza” 232/1/6.
Tel: + 355 4 249130
botimekorbi@hotmail.com

Human Rights Watch i është
përkushtuar mbrojtjes së të
drejtave të njeriut në mbarë botën.

Ne qëndrojmë krah viktimave dhe
veprimtarëve për të parandaluar
diskriminimin, për të përkrahur
lirinë politike, për të mbrojtur qeniet
njerëzore nga trajtimi çnjerëzor në
kohë lufte, si dhe për t'i nxjerrë
fajtorët para drejtësisë.

Ne hetojmë dhe dëshmojmë shkeljet
e të drejtave të njeriut, ndërsa
abuzuesit i bëjmë përgjegjës.

Ne sfidojmë qeveritë dhe të gjithë
ata që ushtrojnë pushtet, për t'u
dhënë fund praktikave abuzive, në
mënyrë që të respektojnë të drejtën
ndërkombëtare lidhur me të drejtat
e njeriut.

Ne i bëjmë thirrje publikut dhe
bashkësisë ndërkombëtare të
përqafojë çështjen e të drejtave të
njeriut pa bërë dallim.

Human Rights Watch

Human Rights Watch kryen hetime të rregullta, sistematike lidhur me abuzimet në fushën e të drejtave të njeriut në rreth shtatëdhjetë vende anë e kënd botës. Reputacioni që kemi fituar për zbulimet në kohë dhe të besueshme, ka bërë që të jemi një burim thelbësor informacioni për të gjithë ata që merren me të drejtat e njeriut. Në punën tonë ne trajtojmë praktikatat e të drejtave të njeriut të ndjekura nga qeveritë pavarësisht nga regjimet politike, rreshtimet gjeopolitike dhe përkatësitë etnike apo fetare. Human Rights Watch mbron lirinë e bindjeve dhe të shprehjes, ajo është për një proces të ndershëm, trajtim të barabartë para ligjit dhe për një shoqëri civile të shëndoshë; ne dokumentojmë e denoncojmë vrasjet, zhdukjet, torturën, burgosjet arbitrare, diskriminimet si dhe gjithë abuzimet e tjera që çenojnë të drejtat e njeriut, tashmë të njohura ndërkombëtarisht. Synimi ynë është t'i bëjmë përgjegjëse qeveritë në qoftë se ato shkelin të drejtat e qytetarëve të tyre.

Human Rights Watch zuri fill në vitin 1978, me themelimin e sektorit për Europën dhe Azinë Qendrore (asokohe i njohur me emrin Helsinki Watch). Sot e kësaj dite, në gjirin e saj bëjnë pjesë sektorë që mbulojnë Afrikën, Amerikat, Azinë dhe Lindjen e Mesme. Veç këtyre, përfshin edhe sektorë tematikë: atë të armëve, të drejtat e fëmijëve dhe të drejtat e grave. Zyrat e Human Rights Watch ndodhen në New York, Washington, Los Angeles, Londër, Bruksel, Moskë, Dushanbe dhe Bangkok. Human Rights Watch është një organizatë jo qeveritare, e pavarur, e cila mbështetet financiarisht nga kontributet e individëve privatisht dhe fondacionet në mbarë botën. Nuk pranon financime nga qeveritë, qoftë në mënyrë të drejtëpërdrejtë qoftë tërthorazi.

Në ekipin tonë bëjnë pjesë: Kenneth Roth, drejtor ekzekutiv; Michele Alexander, drejtor i zhvillimit; Reed Brody, drejtor juridik; Carroll Bogert, drejtor komunikimi; Barbara Guglielmo, drejtor i financës; Jeri Laber, këshilltar i posaçëm; Lotte Leicht, drejtor i zyrës së Brukselit; Michael McClintock, zëvendësdrejtor i programeve; Patrick Minges, drejtor i publikimeve; Maria Pignataro Nielsen, drejtor i burimeve njerëzore; Jemera Rone, konsulent; Malcolm Smart, drejtor i programeve; Wilder Tayler, konsulent i përgjithshëm, dhe Joanna Weschler, përfaqësues pranë Organizatës së Kombeve të Bashkuara.

Drejtorë rajonalë të Human Rights Watch janë: Peter Takirambudde, për Farikën; Jose Miguel Vivanco, për Amerikat; Sidney Jones, për Azinë; Holly Cartner, për Europën dhe Azinë Qendrore; dhe Hanny Megally, për Lindjen e Mesme dhe Afrikën e Veriut. Drejtorët e sektorëve tematikë janë: Joost R. Hiltermann, për armët; Lois Whitman, për fëmijët; dhe Regan Ralph, për gratë.

Anëtarë të trupës së drejtorëve janë: Jonathan Fanton, kryetar; Lisa Anderson, Robert L. Bernstein, David M. Brown, William Carmichael, Dorothy Cullman, Gina Despres, Irene Diamond, Adrian W. DeWind, Fiona Druckenmiller, Edith Everett, Michael E. Gellert, Vartan Gregorian, Alice H. Henkin, James F. Hoge, Stephen L. Kass, Marina Pinto Kaufman, Bruce Klatsky, Joanne Leedom-Ackerman, Josh Mailman, Yolanda T. Moses, Samuel K. Murumba, Andrew Nathan, Jane Olson, Peter Osnos, Kathleen Peratis, Bruce Rabb, Sigrid Rausing, Orville Schell, Sid Sheinberg, Gary G. Sick, Malcolm Smith, Domna Stanton, John J. Studzinski dhe Maya Wiley. Kryetar themelues i Human Rights Watch është Robert L. Bernstein.

Përmbajtja

FALËNDERIME	xv
HYRJE	xix
FJALOR SHPJEGUES	xxv
1. PËRMBLEDHJE E RAPORTIT	3
Ofensiva e vitit 19993	3
Hierarkia dhe zinxhiri i komandave	10
Gjykata e Krimeve të Luftës	13
Abuzimet e UÇK-së	14
Roli i Komunitetit Ndërkombëtar	16
2. KONTEKSTI HISTORIK	19
Hyrje	19
Histori e shkurtër e konfliktit në Kosovë	20
Kosova në Republikën Federale Socialiste të Jugosllavisë	21
Kosova në vitet '90	28
Konflikti i armatosur i vitit 1998	40
Konkluzione	63
3. FORCAT NË KONFLIKT	65
Forcat e Republikës Federale të Jugosllavisë	68
Ushtria Jugosllave (Vojska Jugosllavije)	70
Ministria Serbe e Punëve të Brendshme (MUP)	79
Paraushtarakët	91
Zinxhiri i komandave dhe ndarja e përgjegjësisë	97

Struktura dhe strategjia e UÇK-së	105
Shtojcë: Gradimet e pasluftës të pjesëtarëve të policisë Serbe e të ushtrisë jugosllave	110
4. MARS-QERSHOR 1999. VËSHTRIM I PËRGJITHSHËM	115
Gjeografia e abuzimeve	122
Masakrat	126
Viktimat, të humburit e zhvendosja e kufomave	128
Vrasje të paramenduara	133
Përdhunimet dhe abuzimet seksuale	137
Dëbimet e dhunshme	142
Arrestimet e ndalimet arbitrare	147
Shkatërrimi i pronësisë private dhe xhamive	151
Ndotja e depozitave ujore	153
Grabitja e plaçkitja	155
Paraburgimet dhe puna e detyrueshme	157
Kosovarët si shqyt njerëzor	158
Minat tokësore	160
5. RAJONI I DRENICËS	165
Izbica	167
Rezalla	174
Poklek	176
Cikatova e vjetër	180
Ofensiva e 30 Prillit	186
Vërbofc	188
Shtutica	194
Baksi	197
Xhamia e Qirezit	199
Miniera e Shavarinës	203
Paraburgimi dhe marrja në pyetje në Gllgovac	207
Paraburgimi dhe puna e detyruar	209
Qyteti i Gllgovcit	211
Vrasja e civilëve	213
Paraburgimi e poshtërimi	215
Dëbimi i detyruar	218

6. KOMUNA E GJAKOVËS	223
Qyteti i Gjakovës	224
Faza e parë – nga 24 mars deri më 2 prill	228
Faza e dytë – nga 7 maj deri më 13 maj	235
Tërheqja	238
Meja	240
Motivi: vrasja e pesë policëve	247
Autorët e krimeve	248
Korenicë	250
7. KOMUNA E ISTOGUT	257
Burgu i Dubravës	258
Burgu	259
Bombardimi i NATO-s	260
Masakra	264
Zhvarrosjet	273
Autorët e krimeve	273
8. KOMUNA E LIPJANIT	277
Sllovi	287
Kriminelët	299
9. KOMUNA E RRAHOVECIT	301
Pastasel	302
10. KOMUNA E PEJËS	307
Qyteti i Pejës	317
“Spastrimi”	317
Plaçkitjet dhe Zjarrvëniet	319
Vrasja finale	320
Përdhunimet	324
Qyshk	325
Kquadër i përgjithshëm	327
Vrasjet	329
Sulmet në Zahaq dhe në Pavlan	341
Fajtorët	344
Lubeniq	355

11. KOMUNA E PRIZRENIT	359
Qyteti i Prizrenit	361
Lagjja Tusus	362
Lagjja Bilbildere	366
12. RRUGA PRIZREN-GJAKOVË	369
Bellaçerkë	370
Celinë	377
Krusha e Madhe dhe Krusha e Vogël	383
Krusha e Madhe	385
Krusha e Vogël	390
Xërxe	391
13. KOMUNA E SUHAREKËS	395
Qyteti i Suharekës	398
Bellanicë	409
Fshati në komunën e Suharekës	418
Tërrnje	428
14. KOMUNA E VUSHTRISË	427
Studime e Epërme dhe Studime e Poshtme	429
Sulmi i datës 2 maj mbi vargan	429
Burgosjet dhe dëbimet	438
Të tjera vrasje	439
Burgu i Smrekovnicës	444
15. ANALIZË STATISTIKORE E SHKELJEVE	447
Kufizime të të dhënave	449
Zbulime të përgjithshme	451
Analizë e ekzekutimeve pa gjyq	452
16. FUSHATA AJRORE E NATO-s	471
E drejta humanitare ndërkombëtare dhe përgjegjshmëria	478
Standartet e aplikuar	475
Rastet e vdekjes së civilëve në Kosovë	477
Refugjatët në rrugën Gjakovë-Deçan	479
Civilët e shpërngulur në pyjet e Koricës	482

Bombardimi i burgut të Dubravës	485
Përdorimi nga NATO i minave kasetë	487
17. ABUZIMET PAS 12 QERSHORIT 1999	489
Hyrje	489
Sulmet mbi minoritetet	491
Dhuna e ushtruar kundër shqiptarëve etnikë	500
Përgjigja e bashkësisë ndërkombëtare	502
Të burgosurit shqiptarë kosovarë në Serbi qysh nga fundi i luftës	508
18. PUNA E GJYKATËS KUNDËR KRIMEVE TË LUFTËS	518
Gjykimet kundër krimeve të luftës brenda vendit	522
Hetimet kundrejt NATO-s dhe UÇK-së	525
19. STANDARTET LIGJORE NË KONFLIKTIN E KOSOVËS	527
Hyrje	527
Kosova si një konflikt i brendshëm i armatosur	529
Aplikueshmëria e Nenit 3 të përbashkët dhe e Protokollit II	531
Neni 3 i Përbashkët dhe Mbrojtja e Palëve Jo Luftuese	534
Protokolli II dhe Mbrojtja e Personave jo Luftues	536
E drejta e brendshme Jugosllave	542
BIBLIOGRAFI E PËRZGJEDHUR E TË DREJTAVE TË NJERIUT NË KOSOVË	545
SHËNIME	547
INDEKS	618

FALËNDERIME

Një raport i këtyre përmasave nuk do të ishte i mundur pa pjesëmarrjen aktive të shumë njerëzve. Ky libër ka qënë një bashkëpunim i stafit, konsulentëve e vullnetarëve të Human Rights Watch me njerëz të tjerë që janë marrë me çështjen e të drejtave të njeriut në Kosovë.

Projekti u koordinua nga Fred Abrahams-i, hulumtues me përvojë i Human Rights Watch. Hulumtimet paraprake në terren u drejtuan nga hulumtuesit e Human Rights Watch, të cilët vijojnë sipas rendit alfabetik: Fred Abrahams, Bogdan Ivaniseviç, Andre Lommen, Joanne Mariner, Martina Vandenberg e Benjamin Ward, si dhe nga konsulenti i Human Rights Watch, James Ron. Hulumtimi i mëtejshëm u drejtua nga asistentët e Human Rights Watch Sahr MuhammedAlly, Alexandra Perina, Kerry McArthur e Laura Rusu, si dhe nga aspirantët në fushën e hulumtimeve, Kristie Evenson e John Walkup.

Raporti u shkrua paraprakisht nga Fred Abrahams e Benjamin Ward, ndonëse shumë prej hulumtuesve të përmendur më sipër dhanë një kontribut redaksional të rëndësishëm. Joanne Mariner shkroi seksionet mbi Prizrenin dhe Pastaselën, Martina Vandenberg shkroi seksionet mbi përdhunimet, William M. Arkin, një konsulent ushtarak i Human Rights Watch, shkroi shumicën e kapitullit mbi NATO-n, dhe Kristie Evenson dha një dorë në seksionin mbi minat tokësore. Betsy Andersen, ndihmës drejtoreshë e departamentit për Europën dhe Azinë Qëndrore të Human Rights Watch dha një ndihmë të madhe për kapitullin “Konteksti Historik”.

Raporti i plotë u botua nga Susan Osnos, konsulente e Human Rights Watch, dhe Michael McClintock, zëvendës drejtor i programit të Human Rights Watch. Dinah Pokempner, këshilltar i përgjithshëm i Human Rights

Watch, ndihmoi në saktësimin juridik të raportit. Një këshillim juridik pro bono u dha bujarisht prej Craig Bloom-it e Jeremy Feigelson-it, që të dy të agjencisë juridike “Debevoise & Plimpton”.

Hulumtimi e përpilimi i seksioneve të kontekstit historik të raportit u drejtua nga shumë anëtarë e ish-anëtarë të Human Rights Watch, të cilët filluan të punonin në Kosovë qysh më 1990. Përmendim këtu: Ken Anderson, Jeri Laber, Ivana Niziç, Vllatka Mihajloviç, Julie Mertes, Gordana Igriç dhe Peter Bouckaert. Ky raport dhe puna në Kosovë si një e tërë nuk mund të çoheshin deri në fund pa përkushtimin e profesionalizmin e shumë personave të tjerë të Human Rights Watch, si: Ken Roth, drejtor ekzekutiv i Human Rights Watch, Lotte Leicht, drejtor i zyrës së Brukselit, Jean-Paul Mathoz, drejtor i komunikimit me qendër në Bruksel, Bessie Skoures, administrator i zyrës së Brukselit, Carroll Bogert, drejtor i komunikimit, Minky Worden, drejtor i komunikimit elektronik, Wilder Taylor, këshilltar i përgjithshëm, dhe Rachael Reilly, i cili drejtoi në Maqedoni gjatë luftës hulumtimin mbi trajtimin e refugjatëve. E një rëndësie të jashtëzakonshme ishte me mprehtësinë, pjekurinë e mënyrën e drejtimit në përpjekjet për ta çuar deri në fund këtë projekt, Holly Cartner, drejtor i Departamentit të Europës e të Azisë Qëndrore.

Hartat në këtë raport u skicuan nga Michael Miller. Fotografitë u morën nga pjesëtarët e Human Rights Watch Fred Abrahams, Peter Bouckaert, Joanne Mariner e Benjamin Ward, si dhe nga fotografët profesionistë Alban Bujari e Wade Goddard. Përsa i takon skicimit të hartave e fotografive, dha një ndihmë edhe Veronika Matushaj, redaktorja përgjegjëse për fotografitë dhe drejtuesja e shërbimeve kreative, e cila është pjesë e Human Rights Watch.

Asistentë të ndryshëm të Human Rights Watch, siç janë Alexandra Perina, Aleks Frangos, Rachel Bien, Kaura Rusu, Kerry McArthur, Skye Donald dhe Adam Bassine, dhanë gjithashtu një ndihmesë të paçmueshme. Alex Frangos ideoi e skicoi faqen “Krizë në Kosovë” në website-in e Human Rights Watch (www.hrw.org/campaigns/kosovo98/index.shtml), e cila pati 1,2 milionë vizitorë më 1999. Një numër i madh studentësh e vullnetarësh dhanë po kështu një kontribut të vlerësueshëm. Përmendim këtu Darja Radulloviç-Watkins, Cveta Popoviç dhe Erkan Ates.

Analiza statistikore e këtij raporti u drejtua nga një grup ekspertësh e

aspirantësh, shumë prej të cilëve punuan në mënyrë vullnetare në atë kohë. Dr. Patrick Ball, zëvendës drejtor i Projektit Shkencor mbi të Drejtat e Njeriut në Fondacionin Amerikan për Përparimin në Shkencë (inicialet në anglisht AAAS), ideoi e ndoqi analizën statistikore. Procesi i kodifikimit u kooordinua nga Rebecca Morgan, konsulente e Human Rights Watch. Dr. Herbert F. Spirer, asistent profesor në Universitetin e Columbia-s, profesor emeritus i Universitetit të Connecticut-it, dhe konsulent i AAAS-it, drejtoi analizën, prodhoi grafikat fillestare, e dha këshilla shumë të rëndësishme në momentet e dhura. Matt Zimmerman i AAAS-it prodhoi grafikat e diagramat finale. Rishikimi i tyre u realizua nga Dr. Fritz Sheuren e Tom Jabine. Nuk mungoi me ekspertizën e tij profesionale Dr. Wray Smith. Orët të tëra pune për hyrjen e regjistrimin e të dhënave janë të lidhura me emrat e vullnetarëve të mëposhtëm: Benedicte Benoit, Sabrina Ait-Aoudia, Mirela Gegprifti, Artan Kafexhiu, Haim Samuels, Miguel Morales, Yulia Dultcina, Sarah Millar, Aida Repak, Susana Kevorkova, Adam Greenfield dhe Jasmina Repak. Human Rights Watch i falenderon të gjithë për kohën që harxhuan e përkushtimin që falën.

Asnjë hulumtim në Kosovë nuk do të ishte i mundur pa bashkëpunimin e asistencën e grupeve dhe veprimtarëve të të drejtave të njeriut në Kosovë e në rajon, të cilët, krahasuar me organizata apo individë të huaj, punuan në kushte të një rreziku shumë më të madh. Falenderime të veçanta i shkojnë Këshillit për Mbrojtjen e të Drejtave e Lirive të Njeriut në Prishtinë dhe shumë filialeve të këtij Këshilli nëpër gjithë Kosovën, Qendrës së Ligjit Humanitar, Qendrës për Mbrojtjen e Grave e Fëmijëve, fondacionit Nënë Tereza, Komitetit të Helsinkit të Kosovës dhe Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi, Shoqatës Kosovare të të Burgosurve Politikë, Qendrës Shqiptare të Këshillimit për Gratë e Vajzat në Shqipëri, dhe El Hilal-it në Shkup e Tetovë të Maqedonisë.

Shumë profesionistë – diplomatë, gazetarë, avokatë, veprimtarë humanitarë e të të drejtave të njeriut – dhanë një ndihmë të pallogaritshme në tërë këtë proces. Këtu, nuk është e mundur t'u përmendet emri të gjithëve. Human Rights Watch do të donte të falenderonte në mënyrë të veçantë personat e mëposhtëm: Nora Ahmetaj, Sevdie Ahmeti, Dejan e Dushka Anastasijeviç, Ardian Arifaj, Judith Armata, Tina Babaroviç, Agron Bajrami, Adem Bajri, Ilir Bajri, Fazli Balaj, Sonja Biserko, Zoran Qirjakoviç, Vjosa Dobruna, Robin Ellis, Agim Fetahu, Sheri Fink, Josh Friedman, Carlotta Gall, Benedicte Giaever, Bukurie Gjonbalaj, Wade

Goddard, Dukagjin Gorani, Baton Haxhiu, Mayke Huijbregts, Ylber Hysa, Natasha Kandiç, Flamur Kelmendi, Kosovare Kelmendi, Nekibe Kelmendi, Asif Khan, Bajram Krasniqi, Andrea Lako, Ibrahim Makolli, Paul Miller, Fron Nazi, Lirije Osmani, Marta Palokaj, Jane Perlez, Paul Riskey, David Rohde, Destan Rukiqi, Bexhet Shala, Milbert Shin, Eric Stover, Veton Surroi, Gjeraqina Tuhina, Volker Turk, Mark Vuksani, Mary Wyckoff dhe Ariana Zherka.

Human Rights Watch u është mirënjohës gjithashtu për asistencën e tyre organizatave të mëposhtëme: Misionit të OSBE-së për Verifikimin në Kosovë e Maqedoni, Misionit të OSBE-së në Kosovë, UNHCR-së së Shkupit e Prishtinës, organizatës Amnesty International, Gjykatës Ndërkombëtare për Krime të Luftës, Zyrës së Komisionerit të Lartë të OKB-së për të Drejtat e Njeriut në Shkup e Prishtinë, UNMIK-ut, KFOR-it dhe organit mediatik ABC News.

E fundit që duhet thënë, por jo më pak e rëndësishmja, është se Human Rights Watch punoi me një numër të madh përkthyesish të talentuar përpara, gjatë e pas luftës, të cilët bënë shumë më tepër se sa përkthimin e fjalëve, e për këtë arsye dhanë një kontribut të jashtëzakonshëm në realizimin e këtij raporti. Human Rights Watch u shpreh mirënjohjen në mënyrë të veçantë për punën e bërë Fisnik Abrashit, Ylber Bajraktarit, Ilda Dacit, Virtut Gaceferit, Ilir Gocajt, Albana Kasapit, Adriatik Kelmendit, Garentina Krajës, Yllze Mustafës, Beni Qenas, Bujar Saitit, Birol Urcanit, dhe Mimoza Zabergjas. Shoferët Agron Musa dhe Malsor Krasniqi i bënë të sigurta ecejaket e udhëtimet e stafit të Human Rights Watch, duke grahur makinat nëpër rrugët e vështira të Shqipërisë së Veriut dhe të Kosovës. Shumë prej këtyre njerëzve morën në sy rreziqet e shumta, në funksion të mbledhjes së një informacioni të besueshëm mbi të drejtat e njeriut.

Hyrje

Qëllimi kryesor i këtij raporti është dokumentimi i krimeve të luftës të kryera nga forcat qeveritare serbe e jugosllave në Kosovë nga 24 marsi deri më 12 qershor të vitit 1999 – periudhë që përkon me kohëzgjatjen e fushatës së bombardimit të NATO-s mbi Jugosllavi. Nëpërmjet studimit të rasteve të hulumtuara mirë, si dhe nëpërmjet analizës statistikore rreptësisht shkencore, qëllimi është të jepet një dëshmi e besueshme e ngjarjeve të tmerrshme që kanë ndodhur, me shpresën se autorët e krimeve do të përfundojnë në bangon e të akuzuarve.

Në të njëjtën kohë, raporti evidenton faktin që sjellja abusive nuk u manifestua vetëm nga forcat qeveritare serbe e jugosllave. Për këtë arsye, raporti bën dokumentimin e dhunimit të ligjit ndërkombëtar humanitar nga ana e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës (UÇK) si dhe nga ana e Organizatës së Traktatit të Atlantikut Verior (NATO).

Duke patur parasysh që ka patur një përqëndrim të madh të vëmendjes mbi ngjarjet e Kosovës në vitin 1999, nuk është për t'u çuditur që studime të ngjashme që dokumentojnë dhunimin e ligjit ndërkombëtar humanitar në krahinë kanë dalë në dritë tashmë, përfshirë një vepër dy-volumëshe të Organizatës për Sigurimin e Bashkëpunimin në Europë (OSBE), si dhe raporte të shumta të organizatave jo qeveritare. Ne shpresojmë që ky raport të hapë ca më shumë terren duke dhënë edhe një dëshmi të gjerë e të hollësishme të krimeve të luftës në Kosovë, edhe një kontekst historiko-politik të konfliktit. Duke qënë i paisur me dëshmi të dorës së parë, ky raport u jep zë gjithashtu edhe viktimave të pafajshme të luftës.

Duke marrë shkas nga atmosfera e helmatisur në Kosovën e pasluftës me sulme të shpeshta mbi serbët e romët, dikush mund të pyesë nëse ky raport do t'u sjellë në kujtesë njerëzve krimet e shkuara dhe nëse do të

provokojë hakmarrje të mëtejshme. E vlen barra qeranë të gjermosh në këto ngjarje tragjike?

Së pari, është shumë e rëndësishme të bësh dokumentimin e historisë. Së bashku me raporte të tjera që kanë dalë në dritë deri tani, ky libër i titulluar *Nën Pushtetin e Urdhërave: Krimet e Luftës në Kosovë*, sipas shumë gjasave do të ndihmojë brezat e ardhshëm të kuptojnë më mirë konfliktin dhe rajonin. Së dyti, dëshmitë e prezantuara këtu do t'u bëhen krah hetuesve të krimeve të luftës, ndërsa do të jenë të angazhuar në ngritjen e akuzave kundër udhëheqjes serbe e jugosllave, si edhe kundër pjesëtarëve të UÇK-së. Ndarja e përgjegjësive individuale mund të bëjë që të mos flitet për fajësi kolektive. Së fundi, disa segmente të shoqërisë serbe kanë demonstruar interes për të vlerësuar të shkuarën. Ky raport, me faktet e dhëna e analizat e bëra, mund ta lehtësojë këtë proces.

Raporti përfshin një kapitull të analizës statistikore, që është përgatitur së bashku me Programin Shkencor mbi të Drejtat e Njeriut të Fondacionit Amerikan mbi Përparimin në Shkencë (AAAS). Ky kapitull shtie në punë të dhëna të qëmtuara nga më shumë se 600 intervista të Human Rights Watch, me synimin për të shqyrtuar tendencat dhe tipologjinë e krimeve të kryera, gjë që nuk mund të dalë në pah nga informacioni i rrëfyer. Shifrat e diagramat ndihmojnë të bëhet trajtimi i raportimeve të dhunimeve në një mënyrë sistematike, si dhe e bëjnë të besueshëm argumentin, sipas të cilit fushata qeveritare serbe e jugosllave në kryerjen e krimeve, shkatërrimeve e “spastrimit etnik” ka qënë sistematike dhe e mirorganizuar.

Në kapitullin që bën fjalë mbi kontekstin historik të konfliktit, raporti bën një analizë të historisë e të abuzimit me të drejtat e njeriut, që sollën në konfliktin e armatosur. Një temë konstante është gatishmëria e komunitetit ndërkombëtar për të bërë një vesh shurdh e një sy qorr përballë këtyre abuzimeve në funksion të stabilitetit politik afatshkurtër, dhe mungesa e një strategjie perëndimore lidhur me fatin e rajonit.

Tre kapituj të tjerë janë të një rëndësie të madhe, ndonëse ata nuk zënë një vend të madh në raport. I pari merret me dhunimet pas hyrjes së NATO-s në Kosovë më 12 qershor 1999, kryesisht me abuzimet e kryera nga shqiptarët etnikë kundër popullsisë jo shqiptare – serbëve, romëve, goranëve e të tjerëve – dhe me pazotësinë, në dukje mosdashjen, e komunitetit ndërkombëtar për të mbrojtur këto popullsi. Kapitulli i Kontekstit Historik jep gjithashtu një material të rëndësishëm mbi krimet e luftës të kryera

nga Ushtria Çlirimtare e Kosovës më 1998, përfshirë marrjen peng dhe ekzekutimet e atypëratyshme. Një kapitull tjetër merret me dhunimin e ligjit ndërkombëtar humanitar nga ana e NATO-s, dhe sidomos me dështimin e aleancës euroatlantike në minimizimin e dëmeve mbi civilë gjatë fushatës së bombardimit dhe me përdorimin e minave kasetë. Një raport më i plotë mbi bombardimin e NATO-s, *Vdekjet e Civilëve gjatë Fushatës Ajrore të NATO-s*, është publikuar nga Human Rights Watch në shkurt të vitit 2000.

Së fundi, raporti përmban një kapitull, ku jepen hollësi mbi standartet legale kombëtare e ndërkombëtare që u aplikuan në konfliktin e Kosovës, dhe një kapitull tjetër, ku përshkruhet puna e Gjykatës Kriminale Ndërkombëtare mbi ish-Jugosllavinë.

Pa asnjë dyshim, dhunimet serioze të kryera nga shumë shqiptarë në ditët e sotme në Kosovë lypin një vëmendje urgjente. Përveç dokumentimit të bërë në këtë raport, Human Rights Watch ka dënuar në mënyrë të përsëritur këto abuzime, dhe në një mënyrë më të plotë tek një raport i botuar në gusht 1999, *Abuzimet Kundër Serbëve e Romëve në Kosovën e Re*. Ky raport megjithatë fokusohet kryesisht mbi krimet e kryera kundër shqiptarëve etnikë gjatë bombardimit të NATO-s – krime që ishin të shumta e të planifikuara me kujdes nga qeveria. Ashtu siç tregon ky raport, Kosova midis marsit e qershorit të vitit 1999 u ndodh nën një fushatë masakrash e dëbimesh, e cila ishte e koordinuar dhe e sponsorizuar nga shteti.

METODOLOGJIA

Human Rights Watch nisi të dokumentojë dhunimet e të drejtave të njeriut në Kosovë në vitin 1990. Një radhë raportimesh të atëhershme dhe të viteve të mëpastajmë u bënë nga misionet në terren.

Natyra e hulumtimit ndryshoi në vitin 1998, kur filloi konflikti i armatosur. Katër misione të atij viti dhe të muajve të parë të vitit 1999, përfshirë një syresh në Shqipërinë e Veriut, u përqëndruan në dokumentimin e dhunimit të ligjit ndërkombëtar humanitar nga ana e të dy palëve në konflikt.

Më 28 mars 1999, katër ditë pas fillimit të bombardimeve të NATO-s, Human Rights Watch dërgoi hulumtuesin e saj të parë në Maqedoni, i ndjekur të nesërmen nga një tjetër i dërguar në kufirin midis Shqipërisë

e Kosovës. Gjatë gjithë periudhës së luftës, hulumtuesit u ndodhën në të dy vendet. Pati gjithashtu udhëtime të shkurtëra faktqëmtuese në Malin e Zi e në Bosnjë për të intervistuar refugjatët e dëbuar nga krahina, të cilët siguruan një mbulim më të plotë të ngjarjes. Kufizimet në marrjen e vizave të hyrjes dhe probleme të sigurimit nuk bënë të mundur futjen brenda në Kosovë.

Hulumtimi në përgjithësi pati dy synime: të identifikoheshin krimet e kryera dhe të tërhiqej vëmendja e opinionit publik mbi to, si dhe të asistoheshin hetuesit e Gjykatës Ndërkombëtare për Krimet e Luftës. Synimi i parë u realizua duke bërë në mënyrë metodike dokumentimin e klasifikimin e abuzimeve më të rënda nëpërmjet dëshmime të refugjatëve. “Kosovo Flashes” ishte një fletushkë pothuaj e përditshme, që njoftonte publikun me të rejtat më të freskëta nga terreni. Disa raportime më të gjata e më të thelluara u botuan gjithashtu gjatë kësaj periudhe. Human Rights Watch asistoi hetuesit e Gjykatës Ndërkombëtare për Krimet e Luftës duke i njoftuar ata mbi krime të hamendësuara dhe duke u prezantuar atyre dëshmitarë potencialë.

I gjithë informacioni u mor nga dëshmi refugjatësh, pasi shtypi i huaj dhe monitoruesit e të drejtave të njeriut ishin dëbuar nga Jugosllavia. Lidhja logjike e deklaratave të dëshmitarëve dhe shkalla e lartë e përputhjeve të tyre me njëra-tjetrën mundësoi krijimin e një tabloje pak a shumë të saktë.

Më 13 qershor të vitit 1999, një i dërguar i Human Rights Watch hyri në Kosovë menjëherë pas trupave të NATO-s. Të paktën një ekspert i yni mbeti në krahinë për gjashtë muajt në vazhdim me synimin për të hetuar drejtëpërdrejtë natyrën e shtrirjen e krimeve. Strategjia konsistonte në përpjekjen për të shqyrtuar në thellësi e gjerësi ato incidente, të cilat ishin raportuar nga Human Rights Watch shumë kohë më përpara, siç ishin ato që ndodhën në Mejë, Gjakovë, Krushë e Madhe. Përveç kësaj, u morën në shqyrtim edhe vende të tjera, për të bërë të mundur në këtë mënyrë një përfaqësim të plotë gjeografik të abuzimeve.

Përpikmëria e dëshmime të refugjatëve ishte impresionante. Në gati të gjithë vendet e vizituara pas luftës nga Human Rights Watch, të dërguarit panë të konfirmuara faktet e rrëfyera prej refugjatëve në Shqipëri e Maqedoni, deri dhe emrat e moshën e viktimave. Në një fshat të komunës së Suharekës për shembull, u gjetën kufomat e dymbëdhjetë të moshuarve, dhe njëmbëdhjetë syresh në pusin e fshatit. Gjashtë javë më parë, gra

refugjate të të njëjtit fshat i kishin thënë Human Rights Watch se njëmbëdhjetë burra të moshuar ishin marrë nga policët serbë (personi i dymbëdhjetë ish ndaluar pasi ato ishin nisur). Emrat ishin po ata që ishin përmendur nga refugjatët.

Me kalimin e kohës, dolën në dritë disa incidente të paraportuar më parë. Egzekutimet në Sharavinë nuk ishin raportuar sepse dëshmitarët kishin mbetur në grackën që u ish ngritur në Drenicë. Masakra e burgut të Dubravës nuk ish bërë e njohur sepse të mbijetuarit ishin transferuar në burgjet e Serbisë. Human Rights Watch i gjurmoi këto raste e të tjera, ndonëse shumë incidente mbetën të pahetueshme për shkak të ngatërresës që u bë me vendet në të gjithë krahinën, ku ishin kryer mizoritë. Megjithatë, me disa përjashtime, si fjala vjen Kotlina, Kaçaniku, Llukarja, Dysi, Godeni dhe Belegu, pjesa tjetër e vendeve ku u kryen krimet më të mëdha janë të trajtuara në këtë raport. Në përgjithësi, incidentet në komunat e Podujevës e të Fushë Kosovës janë gjithashtu të trajtuara në këtë raport.

Si ndodh me të gjitha hulumtimet e kësaj natyre, edhe këtu gjenden kufizime të caktuara. Shpesh dëshmitarët e viktimat ndiheshin të bezdisur e të tronditur të kujtonin hollësi të ngjarjeve, për shkak të natyrës skajshmërisht traumatike të këtyre të fundit. Në disa raste, ata ishin instruktuar nga UÇK-ja të mos flisnin për disa ngjarje. Të gjithë këto vështirësi janë marrë në konsideratë. Janë intervistuar në këtë raport burime të shumëfishta për çdo ngjarje. Të gjitha faktet janë mbështetur të paktën nga një burim i dytë. Kur është gjykuar e nevojshme, burimet janë cituar në shënimet në fund të raportit. Përveç kësaj, të dërguarit e Human Rights Watch vizituan të gjitha vendet e përmendura në këtë raport, ku janë kryer masakra të mëdha, duke inspektuar provat e mbetura fizike.

Emërtimi i autorëve të supozuar të krimeve është bërë me kujdes jo të zakonshëm. Ndonëse shqiptarët e Kosovës shpesh nuk i njihnin torturuesit e tyre, disa emra janë përmendur megjithatë në këtë raport. Për secilin, të paktën tre burime të pavarura konfirmojnë pjesëmarrjen në krim.

EMRAT DHE TERMINOLOGJIA

Ka shumë konfuzion që vjen prej emërtimeve të fshatrave e qyteteve të Kosovës në gjuhën serbe e shqiptare, të cilat shpesh janë të

ndryshme, gjë që ndodh edhe me emrin e vetë krahinës (“Kosova” në shqip dhe “Kosovo dhe Metohija” në serbisht). Për hir të qartësisë e e njëtrajtshmërisë, Human Rights Watch jep variantin shqiptar e serb të emërtimit në citimin e parë që bëhet. Referenca të mëtejshme janë vetëm në gjuhën serbe, pasi kjo është praktika në gjuhën angleze (fjala vjen, Pristina e jo Prishtina). Emrat e personave janë të gërmëzuar në gjuhën amtare të personit në fjalë, me fjalë të tjera, të gjithë emrat shqiptarë janë të gërmëzuar në shqip. Për ta thjeshtuar çështjen, nuk janë përdorur theksat dhe diakritikat.

Republika Federale e Jugosllavisë - e përbërë nga Serbia e Mali i Zi – përmendet thjesht me emërtimin “Jugosllavia”. Ish Republika Jugosllave e Maqedonisë quhet “Maqedoni.” Bosnjë-Hercegovina quhet “Bosnja”.

Është bërë kujdes të evitohen ngritje padish e pasoja të mundshme kundër dëshmitarëve e viktimave, të cilët kanë rrëfyer në këtë raport. Disa emra janë dhënë të plotë, ngaqë është menduar se nuk ka patur rrezik për këta persona, e megjithatë Human Rights Watch ka fshehur identitetin e shumë burimeve, edhe pse është dhënë leja për të përmendur emrin e plotë. Kështu, shumë emra dëshmitarësh e viktimash janë paraqitur ose me initiale, ose tjetër për tjetër (në rastin e dytë ky fakt theksohet gjatë raportit). Dy fshatra, ku janë kryer përdhunime, nuk janë përmendur me emër.

Fjalor shpjegues

AK47/Kallashnikov	Armë gjysmë-automatike e prodhimit rus ose kinez
APC	Transportues i korracuar personeli
Arkan	Emri i vërtetë, Zeljko Raznjatović, udhëheqës i paraushtarakëve gjatë luftrave në Kroaci e Bosnjë-Hercegovinë. I akuzuar nga Gjykata Kriminale Ndërkombëtare për ish-Jugosllavinë (më 30 Shtator 1997 dhe publikisht më 31 mars 1999); i kërkuar nga Interpoli. I ekzekutuar në Beograd nga vrasës të panjohur, në muajin shkurt 2000
BE	Bashkimi Europian
CDHRF	Këshilli i Mbrojtjes së Lirive e të Drejtave të Njeriut, organizatë e të drejtave të njeriut me qendër në Kosovë
Çetnik	Term që vjen nga forcat serbe në Luftën e Parë Botërore nën komandën e Kosta Pecenac-it, dhe nga forcat serbe në Luftën e Dytë Botërore nën komandën e Drazha Mihajloviç-it. Ky term, tanimë përçmues, përdoret për të identifikuar serbët nacionalistë të linjës së ashpër
DM	Deutschmark/Marka gjermane, e përdorur gjerësisht si një monedhë e fortë në Kosovë

Dora e Zezë	Grup paraushtarak serb
DU	Uranium i Varfëruar
ICRC	Komiteti Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq
ICTY	Gjykata Kriminale Ndërkombëtare mbi ish-Jugosllavinë (e Kombeve të Bashkuara)
IDP	Person i Shpërngulur Brenda Vendit
IOM	Organizatë Ndërkombëtare për Migracionin
KFOR	Forca e Kosovës (NATO)
Kryqi Serb	Simboli Nacionalist Serb, që përmban një kryq dhe katër “S” cirilike të marra nga slogani “Vetëm Bashkimi i Shpëton Serbët” (Në serbisht Samo Sloga Srbina Spasava)
KVM	Misioni i OSBE-së për Verifikimin në Kosovë
LDK	Lidhja Demokratike e Kosovës
LPK	Lëvizja Popullore e Kosovës
MTU	Marrëveshja Teknike Ushtarake
MUP	Ministria Serbe e Punëve të Brendshme (Në serbisht Ministarstvo Unustrasnjih Poslova)
MVDK	Misioni i Vëzhguesve Diplomatikë në Kosovë
NATO	Organizata e Traktatit të Atlantikut Verior
OJQ	Organizatë Jo Qeveritare

OSBE	Organizata për Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Europë
OUP	Njësia e Punëve të Brendshme në Ministrinë Serbe të Punëve të Brendshme (Në serbisht Odeljenje Unustrasnjih Poslova)
PJP	Njësia e Policisë Speciale të Serbisë (Në serbisht Posebne Jedinice Policije)
RFJ	Republika Federale e Jugosllavisë
RFSJ	Republika Federale Socialiste e Jugosllavisë
SAJ	Njësitë Antiterroriste Speciale të Serbisë (Në serbisht Specijalne Antiteroristicke Jedinice)
SDB	Shërbimi i Sigurimit Shtetëror (Në serbisht Sluzba Drazvne Bezbednosti)
SHPK	Shërbimi Policor i Kosovës
Shqiponjat e Bardha	Formacion paraushtarak serb
SPS	Partia Socialiste e Serbisë (Në serbisht Socijalisticka Partija Srbije)
SRS	Partia Radikale Serbe (Në serbisht Srpska Radikalna Stranka)
SUP	Sekretariati i Punëve të Brendshme në Ministrinë Serbe të Punëve të Brendshme (Në serbisht Sekretarijat Unustrasnjih Poslova) të Kosovës
Tigrat e Arkanit	Formacioni paraushtarak serb i drejtuar nga “Arkan”

TMK	Trupat e Mbrojtjes së Kosovës
UÇK	Ushtria Çlirimtare e Kosovës
UNHCHR	Komisioneri i Lartë i Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut
UNHCR	Komisioneri i Lartë i Kombeve të Bashkuara për Refugjatët
UNICEF	Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët
UNMIK	Misioni i Kombeve të Bashkuara për Administrimin e Përkohshëm
VJ	Ushtria Jugosllave (Në serbisht Vojska Jugoslavije)
WFP	Programi Botëror i Ushqimit
WHO	Organizata Botërore e Shëndetësisë